

จริยธรรมวิชาชีพกับพุทธจริยศาสตร์*

Professional ethics and Buddhist ethics

อัมพร ภาวศุทธิ์ (Amporn Pawasut)**

บทคัดย่อ

เมื่อสังคมพัฒนามาจนถึงวันที่มีการเรียกร้องเรื่องจริยธรรม แสดงให้เห็นว่า สังคมต้องประสบกับปัญหาหรือความเดือดร้อนขึ้น เพราะเรื่องจริยธรรมเป็นเรื่องของสำนึก เป็นมโนธรรมซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ความดี-ชั่ว ถูก-ผิด การดำรงชีพของมนุษย์ต้องอาศัยการทำงานหาเลี้ยงชีพ ทุกคนจึงอยู่ในฐานะของผู้ประกอบอาชีพและอยู่ในฐานะของผู้บริโภคสินค้าและบริการจากอาชีพอื่นด้วย แต่ปัญหาหรือความเดือดร้อนเกิดขึ้นเพราะการประกอบอาชีพไม่สุจริต มีการเอารัดเอาเปรียบ และสังคมตกอยู่ในภาวะปลาใหญ่กินปลาเล็ก จริยธรรมวิชาชีพจึงเป็นทางหนึ่งที่บุคคลในแต่ละอาชีพกำหนดขึ้นภายในกลุ่ม ให้สมาชิกนำไปปฏิบัติเพื่อให้เป็นที่ยอมรับและวิชาชีพนั้นๆ สามารถดำรงอยู่ในสังคมต่อไปได้ แต่การกำหนดจริยธรรมวิชาชีพขึ้นนี้ ก็เปรียบเสมือนการตรากฎหมายในแง่ของความเป็นลายลักษณ์อักษร แต่การประพฤติปฏิบัติเป็นระดับของความสำนึก รู้ผิดชอบชั่วดี

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดและวิธีวางตัว วางใจ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ในฐานะของศาสตร์ที่สามารถปฏิบัติได้ พิสูจน์ได้ ไม่จำกัดกาลเวลา ซึ่งได้แก่ การดำรงตนบนฐานสัจจะ-ความจริง คือ อริยสัจ 4 หน้าที่ต่ออริยสัจ 4 การดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง และนำธรรมจริยาเป็นหลักความประพฤติ ปฏิบัติในชีวิต บทความนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารพระไตรปิฎกและเอกสารทางวิชาการ พบว่าการปฏิบัติเป็นหัวใจสำคัญของจริยธรรม เมื่อจริยะหมายถึงความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ เมื่อนำจริยธรรมวิชาชีพไปประพฤติปฏิบัติจริงในสาขาวิชาชีพ และใช้ธรรมจริยาเป็นหลักประพฤติในชีวิต จะเป็นส่วนสนับสนุน และส่งเสริมให้เกิดสมดุล มีความสุขและเป็นประโยชน์ทั้งกับตนเองและผู้อื่น

คำสำคัญ: มโนธรรม จริยธรรม อาชีพ วิชาชีพ พุทธจริยศาสตร์

* บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการ

This article aims for publishing academic knowledge

** นิสิตปริญญาตรีบัณฑิต มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559

(Ph.D. student in Buddhist Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2016),

Email: pws_a@hotmail.com

Abstract

On the day the society develops until the date of the claim in ethic. That means the society must face problems or troubles because conscious of ethics is a conscience, which is an indicator of good/bad, right/wrong. People are working for a living and everyone is in the profession and the consumer also. But the problem or suffering is due to dishonest work, it has exploitation and let the society in a state of selfishness. Professional ethics is one way that individuals in each profession set up within a group to allow members to practice in order to be acceptable and to be able to live in society. But professional ethics is like a written law, the behaviors are the level of consciousness of good and evil.

This article aims to study the concept and how to condescend and entrust as a science that can be practiced and proved with unlimited time. These include: Establishment on the basis of the Four Noble Truths, duty to the Four Noble Truths and way of life according to the middle path, bring in righteous conduct for life principles. This article uses the method of analyzing and synthesizing Buddhist scriptures and academic papers. It is found that practice is at the heart of ethics. Ethics means conduct, good manner. When applying ethics in professional conduct and essentially behave in life, it will support and promote balance, pleasant and useful both to themselves and others.

Keywords: conscience; ethics; career; profession; Buddhist ethics

บทนำ

การตัดสินใจต่อสิ่งที่ได้พบว่ามีดี-ชั่ว ถูก-ผิด เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในใจของคนทุกคน เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติเมื่อตากระทบภาพ หูได้ยินเสียง กายกระทบสัมผัส เกิดการประมวลผลว่าสิ่งนี้ดีหรือชั่ว ถูกต้องหรือไม่ เกิดเป็นความรู้สึกชอบ-ไม่ชอบ หรือแม้กระทั่งวางเฉย ทั้งวางเฉยอย่างมีนัยหรือวางเฉยอย่างรู้ทัน ซึ่งส่งผลกับอาการ พฤติกรรม ความประพฤติหรือปฏิกิริยาตอบสนองของมนุษย์ต่อสิ่งเร้านั้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรมว่า กิจกรรมสามัญที่สุดของทุกๆ คน คือ การรับรู้อารมณ์ต่างๆ เมื่อมีการรับรู้ก็มีความรู้สึกพร้อมไปด้วย เมื่อนั้นก็มีปฏิกิริยาเกิดขึ้นในใจด้วย คือถ้าสุขสบายที่สิ่งใดก็ชอบใจติดใจสิ่งนั้น ถ้าไม่สบายที่สิ่งใดก็ขัดใจไม่ชอบสิ่งนั้น และมักชักนำให้คิดปรุงแต่งยึดเยื้อเย็นเยื่อออกไปไม่อาจมองอย่างเป็นกลางให้เห็นประสพการณ์ล้วน ตามที่มันเป็น ผลักดันให้แสดงออกเป็นการพูด การกระทำ¹

กระบวนการกระทบ คิด นึก ประมวลผล ทำให้เกิดความชอบ-ไม่ชอบ-เฉยๆ เป็นกระบวนการรับรู้ปกติของมนุษย์ เป็นไปเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ที่เรียกว่า สัญชาตญาณ แต่ในความเป็นมนุษย์ที่สูงกว่าสัตว์อื่น มีความรู้พิเศษที่ต่างและเหนือกว่าสัตว์อื่น คือการรู้จักแยกแยะ ผิด-ถูก ชั่ว-ดี สิ่งนี้เรียกว่า มโน

¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ 45, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิธรรม, 2559), หน้า 773.

ธรรม² ซึ่งชาลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) เจ้าของทฤษฎีวิวัฒนาการได้เขียนไว้ในผลงานเรื่อง The Descent of Man (1871) ในเรื่อง “ความสำนึกทางศีลธรรม” ของมนุษย์³ ในขณะที่ทางปรัชญาก็มีการใช้เหตุผลไตร่ตรองว่าสิ่งใดดี-เลว ถูก-ผิดเช่นกัน ปรัชญาสาขานี้เรียกว่า จริยศาสตร์

อาชีพเริ่มมีขึ้นในโลกตามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จากเหตุคือินสยโลกและความอยากในรส จึงเกิดการ ทำงานของกลุ่มบุคคลผู้ยึดมั่นเมณธรรม⁴ บุคคลมีความต้องการในสิ่งที่ตนพึงประสงค์ที่พึงพอใจ นั่นคือความสุข ซึ่งเกิดจากการสนองความต้องการ 3 ด้าน ถือเป็นเป้าหมายของชีวิต ได้แก่ ความต้องการทางชีววิทยา (Biological Needs) ได้แก่ ปัจจัย 4 ความต้องการทางสังคม (Social Needs) เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ชอบอยู่เป็นกลุ่มเพื่อความอบอุ่นใจและสงเคราะห์กันและกัน และความต้องการทางใจ (Mental Needs) เช่น ความปลอดภัย ความดี ความสุขที่แท้จริง ที่พึงอันประเสริฐ ปรัชญาชีวิต เป็นต้น⁵

สิ่งที่คนยุคปัจจุบันต้องการจึงได้แก่ “เงิน” (Money) ซึ่งใช้แลกเปลี่ยนกับการตอบสนองความต้องการทั้ง 3 ด้านและเพื่อตอบสนองความต้องการเสพหรือหาความสุขทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจด้วย การผลิตสินค้าและบริการหันไปเน้นคุณภาพ ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล โดยอาศัยผู้ประกอบการอาชีพที่มีความสามารถหรือผู้มีองค์ความรู้เฉพาะทางที่เรียกว่า ผู้ประกอบวิชาชีพเป็นผู้จัดหาสินค้าและบริการ และเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวกัน ผู้ประกอบอาชีพหรือวิชาชีพนั้น จึงรวมตัวกันกำหนดมาตรฐานการทำงานและกำหนดจรรยาบรรณในการประกอบอาชีพหรือวิชาชีพขึ้น เพื่อให้อาชีพหรือวิชาชีพของตนเป็นที่ยอมรับและดำรงอยู่ได้ในสังคม

การประกอบอาชีพของมนุษย์จึงเป็นสิ่งสำคัญ ในฐานะที่เป็นผู้ประกอบการและในฐานะที่เป็นผู้บริโภคด้วย การประกอบอาชีพเป็นแหล่งที่มาของทรัพย์สินเงินทอง แต่ปรากฏการณ์ที่เป็นกระแสบริโภคนิยมในปัจจุบัน มีความต้องการเสพหรือหาความสุขทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจนั้น ทำให้ผู้ประกอบการบางส่วนมีแนวโน้มและพฤติกรรมไปในเชิงสุดโต่งทางอาชีพ คือมุ่งหวังผลกำไร-รายได้-ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อบุคคลอื่น สังคม สิ่งแวดล้อม หรือคุณธรรม จริยธรรม หรือแม้กระทั่งผลกระทบต่อตนเองในระยะยาว ทำให้การดำรงชีวิตมีการแข่งขันสูง มีความเครียดสูง ตกอยู่ในภาวะ “ปลาใหญ่กินปลาเล็ก” หรือ “มือใครยาวสาวได้สาวเอา” และปัจจุบันมีเพิ่มแนวคิด “ปลาเร็วกินปลาช้า” ขึ้นอีกด้วย ยิ่งชี้ให้เห็นชัดเจนอีกว่าสังคมอยู่ในสภาพการแข่งขันและจะมีการเอารัดเอาเปรียบเช่นไร

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) สิ่งที่เป็นอยู่ในการประกอบอาชีพในปัจจุบัน มีจุดพิจารณาหรือมีความสมดุลของการประกอบอาชีพกับความมีจริยธรรมที่จุดไหน และ 2) พุทธจริยศาสตร์สามารถช่วยเหลือหรือสนับสนุนให้เกิดการเข้าใจและวางใจในการประกอบอาชีพหรือวิชาชีพอย่างไร วิธีการศึกษาบทความนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารพระไตรปิฎกและเอกสารทางวิชาการ

² มโนธรรม ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี, ความรู้สึกว่าจะทำอะไรไม่ควรทำ. แม้คำของ "มโนธรรม" คือ มโน, ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.royin.go.th/dictionary/>. [15 มี.ค. 2560].

³ วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2532), หน้า 22.

⁴ ดุราลละเอียดในอัครคัมภีร์สุตร พระสุตตันตปิฎก ฉบับมหาจุฬาฯ (ไทย) 11/111-140/83-102.

⁵ บุญมี แท่นแก้ว, ความจริงของชีวิต (Meaning of Life), พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2546), หน้า 7-8.

ความหมายและลักษณะของวิชาชีพ จริยธรรม และจริยศาสตร์

อาชีพ มีความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ว่า 1) การเลี้ยงชีวิต การทำมาหากิน 2) งานที่ทำเป็นประจำเพื่อเลี้ยงชีพ และ **วิชาชีพ** หมายถึง วิชาที่จะนำไปใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น วิชาแพทย์ วิชาช่างไม้ วิชาช่างยนต์⁶ วิชาชีพ (profession) จึงต่างจากอาชีพ (career) จากคำว่า “วิชา” โดยการนำความรู้เฉพาะทางมาใช้ ปัจจุบันการประกอบอาชีพที่จัดเป็นวิชาชีพ ได้แก่ ครู พยาบาล แพทย์ ทันตแพทย์ เทคนิคการแพทย์ สัตวแพทย์ กายภาพบำบัด เกษษกรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาปนิก วิศวกร ทนายความ บัญชี และสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น โดยมีกฎหมายตราเป็นพระราชบัญญัติวิชาชีพขึ้น เพื่อกำหนดมาตรฐานทางจริยธรรมของการประกอบอาชีพหรือวิชาชีพนั้น ศาสตราจารย์กิริติ บุญเจือ กล่าวว่า “อาชีพ (profession) หมายถึง การทำงานที่มุ่งบริการยิ่งกว่าหาเงินและหาเงินเพื่อให้บริการให้มากขึ้น ส่วนธุรกิจ (business) หมายถึง การทำงานที่มุ่งหาเงินยิ่งกว่าการบริการและบริการเพื่อหาเงินให้มากขึ้น” และนักจริยศาสตร์ก็มีความพยายามที่จะทำให้ธุรกิจเป็นอาชีพ คือเป็นนักธุรกิจและนักอาชีพ เพราะในสังคมปัจจุบันที่การประกอบอาชีพกลายเป็นธุรกิจ การเอารัดเอาเปรียบจะเข้มข้น คนมีอำนาจต่อรองสูงจะได้เปรียบ คนเสียเปรียบเป็นคนส่วนใหญ่ของสังคม มีการใช้กฎหมายนอกกฎหมาย จึงเป็นความสำคัญอย่างยิ่งที่ต้องมีจริยธรรมหรือจรรยาบรรณวิชาชีพ นอกเหนือจากกฎหมายที่บังคับได้เพียงภายนอก⁷

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายของศัพท์อันเกี่ยวกับ จริย- ไว้ดังนี้ **จริย-** ความประพฤติ, กิริยาที่ควรประพฤติ. **จริยธรรม** ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม, กฎศีลธรรม. **จริยศาสตร์** ปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไรถูกไม่ถูก ดีไม่ดี ควรไม่ควร และพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของค่าทางศีลธรรม. และ **จรรยาบรรณ** ประมวลความประพฤติที่ผู้ประกอบอาชีพการงานแต่ละอย่างกำหนดขึ้น เพื่อรักษาและส่งเสริมเกียรติคุณชื่อเสียงและฐานะของสมาชิก อาจเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ได้.⁸ จึงพบว่า ในบางสาขาอาชีพ จึงได้กำหนดจรรยาบรรณของอาชีพขึ้นใช้ด้วย เช่น นักข่าวและนักหนังสือพิมพ์ นักวิจัย บรรณารักษ์ นักธุรกิจ ข้าราชการพลเรือน พนักงาน เป็นต้น

มีแนวความคิดหนึ่งกล่าวว่า โดยปกติจริยธรรมในสังคมจะเกิดขึ้นเอง ระบบจริยธรรมของศาสนาเป็นส่วนแทรกซึมสู่สังคมโดยผ่านทางจริยธรรมที่สังคมมีอยู่แต่เดิม ปัจจุบันยังมีการสร้าง“จริยธรรมประดิษฐ์” เช่น จริยธรรมของวิชาชีพ ที่กำหนดและบังคับใช้หลักปฏิบัติทางจริยธรรมร่วมกัน รวมไปถึงการเคารพสิทธิมนุษยชน ซึ่งแสดงว่าจริยธรรมสังคม และจริยธรรมประดิษฐ์ เป็นอีกส่วนหนึ่งกับจริยธรรมของศาสนา⁹ และนักคิดในลัทธิดาร์วินกล่าวว่า ถึงเวลาแล้วที่ปัญหาเรื่องจริยธรรมต้องอยู่ในมือของนักชีววิทยาแทนที่นักศาสนาหรือนักปรัชญา เรียกแนวคิดนี้ว่าแนวคิดแบบธรรมชาตินิยม คืออ้างว่าการเรียกร้องสิ่งที่ขัดกับธรรมชาติของมนุษย์เป็นสิ่งที่ไร้ผล เพราะไม่มีมนุษย์คนใดอยากจะทำตาม ซึ่งพระพุทธศาสนาเองก็อาจได้รับผลกระทบจากแนวคิดเช่นนี้ แต่อย่างไร

⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, [10 เม.ย. 2560].

⁷ กิริติ บุญเจือ, คู่มือจริยศาสตร์ตามหลักวิชาการสากล, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เซน ปริ้นติ้ง, 2551), หน้า 125-126.

⁸ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, [15 มี.ค. 2560].

⁹ ปกรณ์ สิงห์สุริยา, สารานุกรมปรัชญาออนไลน์สังเขป : ศาสนากับจริยธรรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.parst.or.th/philospedia/ReligionandMorality.html>. [20 มี.ค. 2560].

ก็ดี เมื่อพระพุทธศาสนาเป็นหลักคำสอนที่ไม่ขัดกับธรรมชาติ จึงดูเหมือนว่าพระพุทธศาสนาจะได้รับประโยชน์จากทัศนะของลัทธินี้¹⁰

ศาสตราจารย์กิริติ บุญเจือ ได้กล่าวว่า ความประพฤตินี้มีมโนธรรมเป็นความประพฤติที่มีเป้าหมาย (เป้าหมายเฉพาะกิจ) รู้ว่าทำไปเพื่ออะไรและทำอย่างไร (วิถี) โดยมีสำนึกภายใต้เป้าหมายสูงสุดของชีวิตซึ่งไม่ปรากฏชัด เพราะอยู่ในจิตไร้สำนึก ซึ่ง فروยด์ เรียกว่า ซูเปอร์อีโก (Super ego) และเป้าหมายสูงสุดของคนส่วนใหญ่มาจากศาสนา ส่วนผู้ที่ไม่นับถือศาสนาใดๆ มีเป้าหมายสูงสุดของชีวิต 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มหาความบันเทิง และกลุ่มมนุษยนิยมซึ่งอุทิศตนเพื่อความก้าวหน้าของมนุษยชาติ เมื่อบุคคลเลือกแล้ว จริยศาสตร์จึงเริ่มต้นที่การเลือกเป้าหมายเฉพาะกิจและวิถี (ทำเพื่ออะไร และทำอย่างไร) โดยศีลธรรมของศาสนา มีสภาพบังคับในระดับ “จงและอย่า” ขณะที่จรรยาบรรณนั้นไม่บังคับ¹¹

จริยธรรม “morality” มาจากภาษาละติน (“mores”) จริยศาสตร์ “ethics” มาจากภาษากรีก (“ethos” แปลว่า ขนบธรรมเนียม) ในทางปรัชญา “จริยธรรม” เป็นเรื่องของการตัดสินประเมินค่าประเภทหนึ่ง ซึ่งครอบคลุมถึงการตัดสินค่าการกระทำว่าถูกหรือผิด และการตัดสินค่าเป้าหมายชีวิตและบุคคลว่าดีหรือเลว ในขณะที่ “จริยศาสตร์” คือการใช้เหตุผลไตร่ตรองเกี่ยวกับจริยธรรม จัดเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญา โดยเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “จริยปรัชญา” (moral philosophy) แต่ในปัจจุบันก็มีการใช้คำว่า “ethics” ในระนาบเดียวกับ “morality”¹² จริยศาสตร์ เป็นการถกเถียงเรื่องของคุณค่าคือ การแสวงหาเป้าหมายอันพึงประสงค์ แตกต่างจากสังคมศาสตร์ที่ศึกษาพฤติกรรมมนุษย์โดยต้องการรู้ข้อเท็จจริง (แต่ในการดำเนินชีวิต การมีเป้าหมายโดยไม่ดูข้อเท็จจริงหรือการมีข้อเท็จจริงโดยไม่ดูเป้าหมายเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก จึงต้องอาศัยการพิจารณาทั้ง 2 เรื่องไปพร้อมกัน)¹³

จริยศาสตร์ เป็นวิชาที่ว่าด้วยความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด สิ่งที่ควรเว้น สิ่งที่ควรทำ หมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยศีลธรรม หลักศีลธรรม กฎที่ว่าด้วยความประพฤติและพฤติกรรม มีเป้าหมายสูงสุดคือ การให้รู้จักความประพฤติที่ดีงามถูกต้องอันเป็นทฤษฎี จะได้ปฏิบัติให้ตั้งงามถูกต้อง เพื่อยกระดับจิตวิญญาณของมนุษย์ให้สูงส่งขึ้น หลุดพ้นจากสภาวะตถตาอย่างสัตว์โลกทั่วไป ปัญหาหลักของจริยศาสตร์คือ การนิยามว่า “ดี” คืออะไร¹⁴ จริยศาสตร์แบ่งเป็น 2 สาขาย่อย คือ จริยศาสตร์เชิงบรรทัดฐาน (normative ethics) ที่มุ่งแสวงหาคำตอบและให้เหตุผลสนับสนุนว่า “อะไร ควร/ไม่ควร” (Ought) และจริยศาสตร์เชิงพรรณนา (descriptive ethics) ที่มุ่งแสวงหาคำตอบแบบ “อะไรเป็นอะไร” (Is) โดยอาศัยศาสตร์เชิงประจักษ์ เช่น

¹⁰ สมภาร พรหมทา, รากเหง้าเราคือพุทธ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.ebooks.in.th/14271/>. [20 มี.ค. 2560], หน้า 104-105, 109-110.

¹¹ กิริติ บุญเจือ, คู่มือจริยศาสตร์ตามหลักวิชาการสากล, หน้า 100-102, 126.

¹² ปกรณ์ สิงห์สุริยา, สารานุกรมปรัชญาออนไลน์สังเขป : ศาสนากับจริยธรรม.

¹³ วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, หน้า 8-9.

¹⁴ ปกรณ์ สิงห์สุริยา, จริยศาสตร์ ETHICS, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <https://dharmada.wordpress.com/philosophyreligion/ปรัชญาสาขาต่างๆ/ปรัชญาบริสุทธิ์-pure-philosophy/จริยศาสตร์/>. [31 มี.ค. 2560].

จิตวิทยา สังคมศาสตร์ และภายหลังได้เกิดอภิจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นจริยศาสตร์ประยุกต์ (applied ethics) ทำงานครอบคลุมในการขบคิด อภิปรายหรือถกเถียงเกี่ยวกับประเด็นจริยธรรม¹⁵

จริยศาสตร์เชิงบรรทัดฐาน (normative ethics) มีเป้าหมายสูงสุดในการให้คำตอบว่า “อะไรควรหรือไม่ควร” โดยมีคำถามสำคัญคือ “เราควรดำเนินชีวิตอย่างไร” “เราควรกระทำอะไร” หรือ “อะไรคือการกระทำที่ถูกต้อง” และพัฒนาเป็น **ทฤษฎีคุณค่า** (theory of value) เพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับ ดี-เลว กับ **ทฤษฎีหน้าที่** (theory of obligation/theory of duty) ใช้ตอบคำถามเกี่ยวกับถูก-ผิด เป้าหมายที่สำคัญของทฤษฎีคุณค่าคือการแสวงหา “คุณค่าในตัวเอง” (intrinsic value)¹⁶ ทฤษฎีหน้าที่ มุ่งความสนใจไปที่การพิจารณาตัดสินความถูกผิดของการกระทำ ในฐานะที่การกระทำนั้นเป็นการทำ “หน้าที่” บางอย่าง โดยไม่ได้เน้นการพิจารณาความดีเลวของตัวผู้กระทำ เช่น หน้าที่ในการทำตามกฎสากลในทฤษฎีของคานท์ (ซึ่งไม่พิจารณาผลการกระทำ) หรือหน้าที่ในการทำตามหลักมหัสสุในทฤษฎีประโยชน์นิยม (ซึ่งเน้นพิจารณาผลการกระทำ) เป็นต้น¹⁷

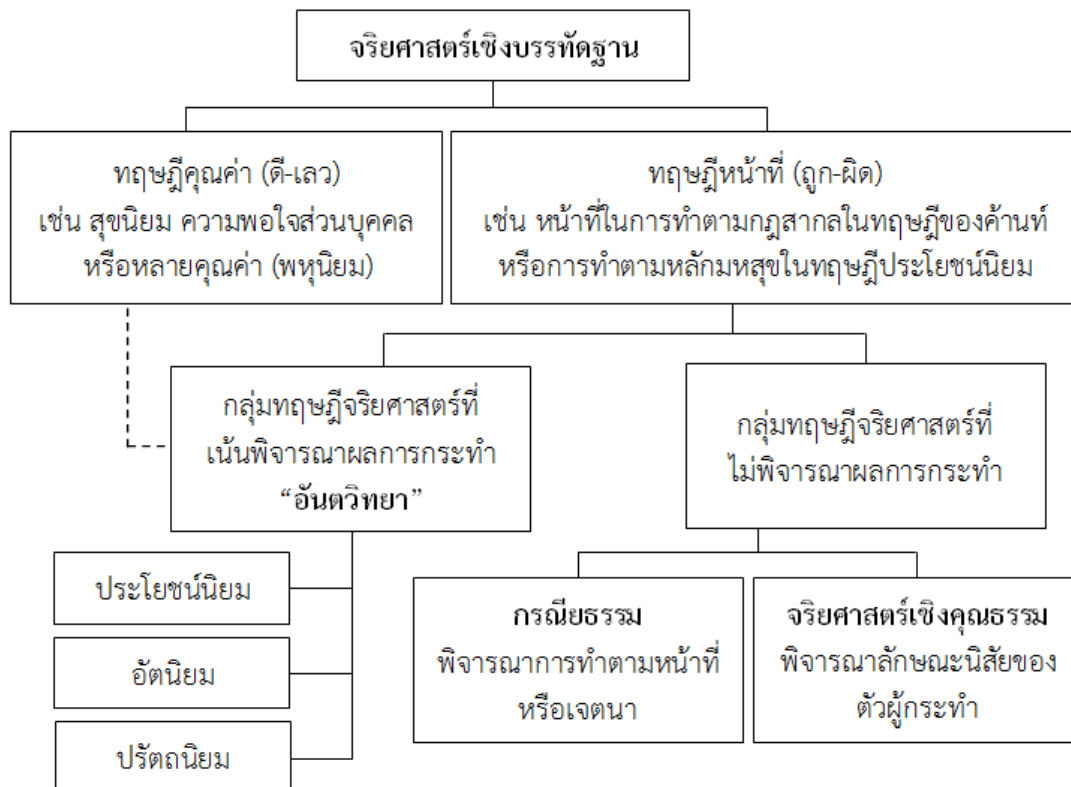
ทฤษฎีหน้าที่แบ่งตามแนวจริยศาสตร์สมัยใหม่ (modern) เป็น “กลุ่มทฤษฎีจริยศาสตร์ที่เน้นพิจารณาผลการกระทำ” (consequentialism) ซึ่งกลุ่มนี้ต้องอาศัยทฤษฎีคุณค่าเพื่อใช้ในการพิจารณาด้วย ทฤษฎีคุณค่าที่มักนิยมใช้คือ “สุขนิยม” (hedonism) คือพิจารณาความถูกผิดของการกระทำว่าทำให้เกิดความสุข (pleasure) หรือความทุกข์ (pain) บางทฤษฎีเห็นว่าสิ่งที่มีค่าในตนเองคือความชอบส่วนบุคคล (preference) หรือบางทฤษฎีใช้คุณค่าหลายอย่างประกอบกัน กับอีกกลุ่มหนึ่งคือ “กลุ่มทฤษฎีจริยศาสตร์ที่ไม่พิจารณาผลการกระทำ” (non-consequentialism) แต่ขึ้นกับผู้กระทำ (agent relative) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจตนาของการกระทำ ทั้ง 2 กลุ่มนี้อาจใช้ชื่อต่างไปว่า “อันตวิทยา” (teleology) กับ “กรณียธรรม” (deontology) และยังได้เกิดการฟื้นคืนขึ้นของจริยศาสตร์เชิงคุณธรรม (Virtue ethics) ซึ่งเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่พิจารณาผลการกระทำ แต่ไม่อาจจัดอยู่ในกลุ่มกรณียธรรม ในปัจจุบันจึงแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) อันตวิทยา (2) กรณียธรรม (3) จริยศาสตร์เชิงคุณธรรม “กลุ่มทฤษฎีจริยศาสตร์ที่เน้นพิจารณาผลการกระทำ” ประกอบด้วย 3 ทฤษฎีสำคัญ คือ 1) อัตนิยม (egoism) ถือเอาตัวผู้กระทำเป็นหลัก 2) ปรีตนิยม (altruism) ถือเอาทุกคนที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำเป็นหลักยกเว้นตัวผู้กระทำ (บ้างก็แปลว่า อัญญานิยม) และ 3) ประโยชน์นิยม (utilitarianism) ถือเอาทุกคนรวมทั้งตัวผู้กระทำเองเป็นหลัก¹⁸

¹⁵ ปกรณ์ สิงห์สุริยา, สารานุกรมปรัชญาออนไลน์สังเขป : **อภิจริยศาสตร์**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.parst.or.th/philosopedia/metaethics.html>. [15 มี.ค. 2560].

¹⁶ ปกรณ์ สิงห์สุริยา, สารานุกรมปรัชญาออนไลน์สังเขป : **กลุ่มทฤษฎีจริยศาสตร์ที่เน้นพิจารณาผลการกระทำ / อันตวิทยา Consequentialism / Teleology**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.parst.or.th/philosopedia/consequentialism.html>. [20 มี.ค. 2560].

¹⁷ ปกรณ์ สิงห์สุริยา, **จริยศาสตร์ ETHICS**.

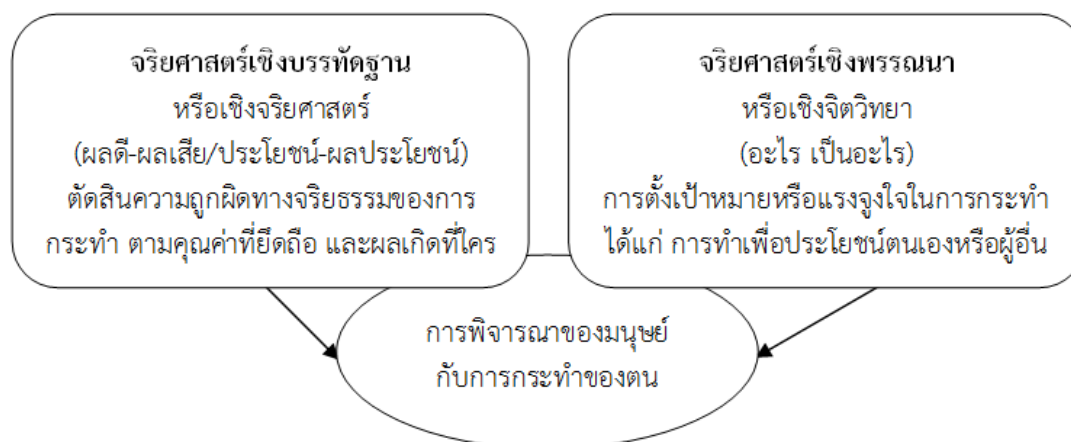
¹⁸ ปกรณ์ สิงห์สุริยา, สารานุกรมปรัชญาออนไลน์สังเขป : **กลุ่มทฤษฎีจริยศาสตร์ที่เน้นพิจารณาผลการกระทำ / อันตวิทยา Consequentialism / Teleology**.

แผนภาพ 1: ส่วนหนึ่งของจริยศาสตร์ ในฐานะที่เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญา

ทฤษฎีอัตนิยมกับปรตถนิยม คนมักคิดถึงคำว่า “เห็นแก่ตัว” กับคำว่า “น้ำใจ” เมื่อนำมาพิจารณา กับจริยศาสตร์เชิงบรรทัดฐานและจริยศาสตร์เชิงพรรณนา ซึ่งเป็นการบรรยายลักษณะการตั้งเป้าหมายหรือ แรงจูงใจในการกระทำของมนุษย์ว่าเป็นการทำเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น ทำให้เกิดเป็น ความซับซ้อนของการจำแนกแยกแยะและข้อถกเถียงในเชิงปรัชญา ศาสตร์อื่นจึงเข้ามามีบทบาท ได้แก่ ชีววิทยา (เชิงสังคม) และ จิตวิทยา นักชีววิทยามีความเห็นเกี่ยวกับการทำประโยชน์ของมนุษย์ว่า “ถ้ามองในระดับปัจเจก นั้น สิ่งมีชีวิตที่มีลักษณะ ปรตถนิยมจะเสียเปรียบสิ่งมีชีวิตที่เห็นแก่ตัว แต่ถ้ามองสูงขึ้นในระดับกลุ่มแล้วจะเห็น ว่าพฤติกรรมปรตถนิมนั้นช่วยให้กลุ่มอยู่รอด ด้วยเหตุนี้จึงเกิดทฤษฎี “การคัดสรรระดับกลุ่ม” (group selection)” และมนุษย์ประเภทที่มีลักษณะปรตถนิยมเชิงจิตวิทยาจะมี “ความเหมาะสมรวม” มากกว่า มนุษย์ที่เห็นแก่ตัว¹⁹

¹⁹ ปกรณ์ สิงห์สุริยา, สารานุกรมปรัชญาออนไลน์สังเขป : อัตนิยมและปรตถนิยม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.parst.or.th/philospedia/Egoism%20and%20Altruism.html>. [15 มี.ค. 2560].

แผนภาพ 2: แสดงการพิจารณาของมนุษย์กับการกระทำของตนเชิงบรรทัดฐานและเชิงพรรณนา

พุทธจริยศาสตร์

งานวิจัยชื่อ “พุทธจริยศาสตร์เป็นจริยศาสตร์ประเภทอันตวิทยาหรือกรณีธรรม” มีผลการวิจัยว่า พุทธจริยศาสตร์ไม่เป็นจริยศาสตร์ประเภทอันตวิทยาและจริยศาสตร์ประเภทกรณีธรรม แต่เชื่อมโยงและโต้แย้งแนวคิดทั้งสองอย่าง โดยพุทธจริยศาสตร์พิจารณาประโยชน์ต่อคนหมู่มาก ถือเจตนาเป็นหลักใหญ่ ถือบุคคลเป็นสำคัญไม่ใช่กฎหรือผลของการกระทำ เน้นวิธีการเชื่อมโยงของประโยชน์กับเจตนาโดยปฏิบัติแบบทางสายกลาง และความดีในพุทธจริยศาสตร์ยังสัมพันธ์กับศักยภาพของบุคคลและมองบุคคลเป็นผู้กระทำทางศีลธรรม (Moral Agent) แบ่งเป็น 2 ระดับคือ ระดับปุถุชนและระดับอริยบุคคล ซึ่งองค์ประกอบของความดี มีทั้งเจตนาของการกระทำ วิธีการกระทำ ผลของการกระทำ และการกระทำที่ถึงพร้อมด้วยใจที่ไม่ยึดมั่นในตัวเองของเรา จึงไม่มีผู้ทำ และไม่มีผลของผู้กระทำ²⁰

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ได้อธิบายความหมายของ จริยศาสตร์ว่า การใช้คำว่าจริยธรรม มาเป็นศัพท์บัญญัติของคำว่า “ethics” ทำให้คำว่า จริยะ จริยา²¹ และจริยธรรมมีความหมายแคบลงเท่ากับคำว่าศีลธรรม แต่ “...จริยะ จริยา ตลอดจนจริยธรรม หมายถึงการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ การยังชีวิตให้เป็นไป การครองชีพ การใช้ชีวิต การเคลื่อนไหวของชีวิตทุกแง่ทุกด้านทุกระดับ ทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทั้งด้านส่วนตัว ด้านสังคม ด้านอารมณ์ ด้านจิต ด้านปัญญา...”²² และจริยาในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง 1. ความ

²⁰ พระมหาพรชัย สิริโว, “พุทธจริยศาสตร์เป็นจริยศาสตร์ประเภทอันตวิทยาหรือกรณีธรรม”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2559): 49-63, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://gjn.mcu.ac.th/?p=2593>. [16 มี.ค. 2560].

²¹ จริยา จากภาษาบาลี เทียบภาษาสันสกฤตว่า จรยา แปลว่า ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ, วิภจนานุกรม พจนานุกรมเสรี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <https://th.wiktionary.org/wiki/>. [13 มี.ค. 2560].

²² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา http://www.watnya.naves.net/uploads/File/books/pdf/ethics_for_the_young_generation.pdf. [17 มี.ค. 2560], หน้า 12.

ประพณี การครองตน การดำเนินชีวิต 2. ลักษณะความประพฤติหรือการแสดงออกที่เป็นพื้นประจำตัว พื้นจิต พื้นนิสัยของแต่ละบุคคลที่หนักไปด้านนั้นด้านนี้²³

พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์ ชี้ชัดลักษณะพุทธจริยศาสตร์ โดยใช้มาตรการวิจัย ศาสนธรรม 3 ประการ ได้แก่

1) ปรัชญา : “...พุทธปรัชญาเป็นปรัชญาทางจริยศาสตร์อันละเอียดที่สุด มีเหตุผลสมบูรณ์ ไม่ต้องอาศัยข้อสมมติทางคัมภีร์ ทั้งทนต่อการพิสูจน์ทางตรรกวิทยาและวิทยาศาสตร์...” ศาสนธรรม-พุทธปรัชญาเกิดจากระเบียบวิธีการตรรกกรรมทางอุปมาน (Inductive Method) คือเกิดจากการรู้แจ้งเห็นจริง นี่คือการกล่าวของ นายคริสต์มาส ฮัมเฟรย์ เมธีชาวพุทธตะวันตก พุทธปรัชญาจึงเป็น “สัจจะ-ความจริง” ที่พิสูจน์ได้ทุกกาล ยกตัวอย่างเช่น ไตรลักษณ์ ปฏิจจนุปบาท อริยสัจ 4

2) จริยศาสตร์ : พุทธจริยศาสตร์เป็น “วิมุตตินิยม” (The Approach to Enlightenment) มี วัตถุประสงค์ให้ปัจเจกชนพ้นจากทุกข์ในวิถีชีวิต ตั้งแต่ขั้นต่ำจนถึงขั้นสูงสุด (บรรลุนิพพาน) เช่น มงคล 38 ประการ

3) วิทยาศาสตร์ : นักปรัชญาทั้งหลายมีทัศนะว่า “...พระพุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ทางจิตใจ...” คือ 3.1) ไม่สอนให้เชื่ออะไรงมงาย และความเชื่อในพระพุทธศาสนามี 4 ประเภทคือ กรรม ผลของกรรม บุคคลมีกรรมเป็นของๆ ตนและความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า 3.2) “ผล” เกิดจาก “เหตุ” 3.3) ผลนั้นอาจเป็น “เหตุ” ของผลอื่นต่อไปได้อีก 3.4) พระพุทธศาสนาเน้นหนักเรื่อง “ปฏิบัติ” เช่นคำสอนในอริยสัจ 4 อริยมรรค หรือมรรคมีองค์ 8²⁴

พระพุทธศาสนาเน้นหนักในด้านการปฏิบัติ คือ “... พระพุทธศาสนาเหมือนปรัชญาตรงที่สอนให้แสวงหาความจริง แต่ต่างจากปรัชญาตรงที่วิธีการแสวงหาความจริง จะไม่จำกัดอยู่ที่การคิดตามหลักตรรกศาสตร์เท่านั้น... ทรงสอนให้พิสูจน์ความจริงด้วยการสังเกตด้วยตนเองจนรู้... แล้วจึงควรละหรือปฏิบัติตามนั้น...”²⁵

เห็นได้ชัดว่า พุทธจริยศาสตร์มีฐานความคิดและการใช้ชีวิตอยู่บนสัจจะ-ความจริง คือ อริยสัจ 4 มีความเชื่อถูกต้อง มีเหตุมีผล มีวิธีและเน้นหนักในการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องสืบเนื่องต่อกันทุกด้าน เช่น การเชื่อมโยงประโยชน์กับเจตนาโดยปฏิบัติแบบทางสายกลาง และมีเป้าหมายสูงสุดคือความพ้นทุกข์ อริยสัจ 4 เป็นความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงแสวงหาและค้นพบแล้วจึงประกาศพระศาสนา ถือเป็นหลักใหญ่ใจความสำคัญ เพราะเป็นทั้งหลักทฤษฎีและหลักปฏิบัติ หลักทฤษฎี คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค หลักปฏิบัติคือหน้าที่ที่ต้องทำต่ออริยสัจ 4 คือ การรู้ทุกข์ การละเหตุแห่งทุกข์ การถึงความพ้นทุกข์ และการดำเนินสู่ความพ้นทุกข์ การดำเนินสู่ความพ้นทุกข์หมายถึง การดำเนินชีวิตบนทางสายกลางที่ถูกต้อง 8 ด้าน คือ ความเห็น ความคิด การพูด การกระทำ การเลี้ยงชีพ ความหมั่นเพียรพยายาม ความระลึกได้ (สติ) และการมีจิตตั้งมั่น (สมาธิ) ขมวดย่อลงอีกอย่างหนึ่งคือ

²³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 28, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิ, 2559), หน้า 57.

²⁴ นวม สงวนทรัพย์, พุทธจริยา, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 250-258.

²⁵ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, “วิทยาศาสตร์ในทัศนะพระพุทธศาสนา”, ใน พระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่, รวบรวมโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2548): 24.

ไตรสิกขา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งหลักปฏิบัติทั้งหมดอยู่บนฐานความเชื่อที่ถูกต้องคือเหตุของการกระทำ การกระทำกับผลของการกระทำเป็นเหตุเป็นผลกันเสมอ

มีผู้ศึกษาและจัดหลักการของจริยศาสตร์แห่งพระพุทธศาสนา ออกเป็นระดับๆ แต่ผู้เขียนเห็นว่า จริยศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ครอบคลุมทุกด้านทุกระดับ การจัดระดับเป็นขั้นบันไดจึงถือว่าไม่เหมาะสมและอาจทำให้เกิดความสับสนกับจริยศาสตร์เพิ่มมากขึ้นด้วย ส่วนในด้านจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายของพุทธจริยศาสตร์ที่มีการแบ่งเป็นระดับนั้น ผู้เขียนเห็นว่าจุดมุ่งหมาย ความสามารถและการที่จะไปให้ถึงเป้าหมาย เป็นเรื่องในระดับปัจเจกบุคคลที่จะมีและทำตามเป้าหมายนั้น มิใช่เป้าหมายที่ผู้ใดจะมากะเกณฑ์ล่วงหน้าไว้ได้ ซึ่งสอดคล้องกับท่านพุทธทาสภิกขุที่กล่าวว่า “...ทรงสรุปใจความว่า ชีวิตนี้ มิใช่เป็นปัญหาที่ต้องสะสาง แต่เป็นเพียงสภาพความจริงชนิดหนึ่ง ที่เราจะต้องเข้าไปให้ถึงอย่างเดียวนั่น และก็ด้วยการปฏิบัติอันเป็นภายในอย่างเดียว และอาศัยตนเองโดยเฉพาจึงจะเข้าถึงได้...”²⁶ และพระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์) กล่าวว่า “...พระพุทธศาสนา จึงเน้นการปฏิบัติ ไม่เน้นการวิเคราะห์วิจารณ์ ปฏิบัติให้ถูกต้องเสียแต่เดี๋ยวนี้...”²⁷ สิ่งที่เราควรศึกษา จึงได้แก่ การศึกษาหลักการและการนำพุทธจริยศาสตร์มาใช้ให้เกิดผลสัมฤทธิ์

จริยธรรมวิชาชีพกับพุทธจริยศาสตร์

ได้มีผู้ศึกษาประเด็นต่างๆ ที่พบในสังคมกับจริยศาสตร์และพุทธจริยศาสตร์ในด้านอาชีพอยู่ไม่น้อย เช่น 1) พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาโสเภณี²⁸ โดยกล่าวว่าพุทธจริยศาสตร์ไม่มีท่าทีในการตำหนิอาชีพ แต่เปิดโอกาสในการเข้าถึงศาสนา 2) พุทธจริยธรรมกับการพัฒนานักพัฒนาสังคม²⁹ ในด้านการพัฒนาศักยภาพในการทำงานได้แก่ การทำงานสุจริต เรียกว่า สัมมาอาชีวะ 3) การวิเคราะห์การดำเนินชีวิตของคนไทยในเชิงปรัชญา³⁰ พบว่ามีคนไทยบางส่วนที่ไม่สนใจโดยเฉพาะสาขาจริยศาสตร์หรือส่วนที่เป็นจรรยาบรรณวิชาชีพ และชี้ว่าควรมีการปลูกฝังที่ระบบการศึกษาของประเทศอย่างจริงจัง 4) พุทธจริยศาสตร์กับการศึกษา³¹ ซึ่งถึงการสร้างภูมิคุ้มกันทางจริยธรรมโดยบรรจุไว้ในหลักสูตรของการศึกษา ประยุกต์การสอนแนวไตรสิกขาเข้ากับกาย วาจา จิตและปัญญา 5) พุทธจริยศาสตร์กับสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของมนุษย์ ในส่วนสิทธิเสรีภาพที่เกี่ยวกับอาชีพ ก็ได้ยกอาชีพที่ไม่ควรทำในวนิชชาสูตร ได้แก่ การค้าอาวุธ ค้ามนุษย์ ค้าเนื้อหรือสัตว์ ค้าของมีนเมา ค้ายาพิษ และกล่าวถึงหน้าที่ของมนุษย์ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ได้แก่ หน้าที่ต่อทิศ 6 เช่น มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า บุตร

²⁶ พุทธทาสภิกขุ, **พุทธจริยา**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2539), หน้า 457-458.

²⁷ พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), **พุทธปรัชญา สาระและการพัฒนาการ**, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544), หน้า 79.

²⁸ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, **พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาโสเภณี**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=434&articlegroup_id=102. [12 มี.ค. 2560].

²⁹ จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, **พุทธจริยธรรมกับการพัฒนานักพัฒนาสังคม**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=698&articlegroup_id=150. [12 มี.ค. 2560].

³⁰ พระมหาภุชณะ ตรีโณ, “การวิเคราะห์การดำเนินชีวิตของคนไทยในเชิงปรัชญา”, **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**, ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2555): 1-15, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://gjn.mcu.ac.th/?p=1707>. [12 มี.ค. 2560].

³¹ พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์, **พุทธจริยศาสตร์กับการศึกษา**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=1058&articlegroup_id=223. [12 มี.ค. 2560].

พึงบำรุงมารดาบิดาโดยหน้าที่ 5 ประการ มารดาบิดาก็อมอนุเคราะห์ตอบบุตรโดยหน้าที่ 5 ประการ อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา ศิษย์พึงบำรุงอาจารย์โดยหน้าที่ 5 ประการ อาจารย์ก็ยอมอนุเคราะห์ตอบศิษย์โดยหน้าที่ 5 ประการ เป็นต้น³²

จากงานวิจัยที่ยกมาข้างต้น ได้แสดงว่า พุทธจริยศาสตร์บอกแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการประกอบอาชีพไว้แล้ว คือ สัมมาอาชีวะเป็นหนึ่งในอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นหัวใจสำคัญที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการประกอบวิชาชีพ การค้าขายที่ไม่ควร 5 ประการ และหน้าที่ของมนุษย์ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ได้แก่ หน้าที่ต่อทิศ 6 เป็นต้น ในมหาจิตตาริสกสูตร พระพุทธองค์ได้ยกอริยมรรคมีองค์ 8 ขึ้นแสดง ในเรื่องสัมมาอาชีวะได้กล่าวถึง การเว้นมิจฉาอาชีวะ คือ การพูดหลอกลวง การเลียบเคียง การหวานล่อม การพูดและลัษณ์ การใช้ลาภต่อลาภ สัมมาอาชีวะมี 2 ประการคือ ประการที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญและประการที่ไม่มีอาสวะ เป็นอริยะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค “แม้ผู้เป็นอเหตุกวา³³ อกิริยวา³⁴ นตถิกวา³⁵ ก็ยังเข้าใจธรรมบรรยายชื่อว่ามหาจิตตาริสกะ ว่าไม่ควรตีเตียน ไม่ควรคัดค้าน”³⁶ และเนื่องจากอริยมรรคมีองค์ประกอบ 8 ประการ จริยะ จริยธรรม อันหมายถึงการดำเนินชีวิต การครองชีพ การใช้ชีวิตทุกด้าน รวมทั้งการประกอบอาชีพหรือวิชาชีพ จึงไม่สามารถยกสัมมาอาชีวะมาพิจารณาเพียงส่วนเดียว แต่ต้องนำอริยมรรคมีองค์ 8 อันเป็นทางปฏิบัติตามทางสายกลางที่ครอบคลุมทุกด้านของชีวิต ครอบคลุมทั้งกาย วาจา ใจ ขึ้นมาพิจารณาหรือหากแสดงอีกอย่างหนึ่งของอริยมรรคมีองค์ 8 นั่นก็คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

ศีลเป็นด้านป้องกันการละเมิดผู้อื่นด้วยกายและวาจา ถือเป็นเบื้องต้นของการไม่ทำและไม่ประกอบอาชีพเบียดเบียนผู้อื่น เว้นมิจฉาอาชีวะ ธรรมที่ประณีตขึ้นไปคือมีความไม่เบียดเบียนผู้อื่นแม้ทางใจ คือ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา ไม่มีจิตพยาบาท ไม่มีความเห็นผิด ยกตัวอย่างความเห็นผิดเช่น ผลของกรรมดีกรรมชั่วไม่มีทานที่ให้แล้วไม่มีผล เป็นต้น ธรรมที่ประณีตขึ้นมาจากศีลนี้ เรียกว่า กุศลกรรมบถ 10 พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ธรรมจริยา” อธิบายว่า กุศลกรรมบถ 10 นี้ แสดงความเป็น 2 ตอน คือ “เว้นอะไร กับทำอะไร” คือ 1) เว้นปาณาติบาต-ปรารณาดีต่อทุกคน 2) เว้นอนินาทาน-เคารพกรรมสิทธิ์ 3) เว้นกาเมสุมิฉาจาร-ไม่ละเมิดจารีต 4) เว้นมุสาวาท-พูดคำสัตย์ 5) เว้นปิสุณาวาจา-พูดสมานสามัคคี 6) เว้นพรสุวาจา-พูดคำไพเราะ 7) เว้นสัมผัปปลาป-พูดคำมีเหตุผลเป็นประโยชน์ 8) อนภิชฌา-ไม่โลภจ้องจะเอาของใคร 9) ไม่พยาบาท-คิดเมตตา 10) มีสัมมาทิฐิ-เห็นชอบตามคลองธรรม ธรรมจริยามีครบทั้งด้านศีล ด้านจิตหรือสมาธิ และด้านปัญญา “พูดได้ว่า ธรรมจริยานั้น เป็นมรรคที่จัดเป็นหลักความประพฤติปฏิบัติในระดับที่เหมาะสมสำหรับมนุษยชนทั่วไป”³⁷ สอดคล้องกับพุทธจริยศาสตร์แบ่งบุคคลเป็น 2 ระดับ สำหรับผู้ประกอบอาชีพคือธรรมที่เหมาะสมแก่ปุถุชนคือมนุษยชนทั่วไป ในเบื้องต้น ศีลจึงเป็นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่พึงมี พระมหาจุฬชัย

³² พระมหาวรเดชา ออคเตโช (พรหมเสนา), พุทธจริยศาสตร์กับสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของมนุษย์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=923&articlegroup_id=161. [12 มี.ค. 2560].

³³ อเหตุกวา³³ หมายถึงผู้มีลัทธิว่า ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เพื่อความหมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย.

³⁴ อกิริยวา³⁴ หมายถึงผู้มีลัทธิว่า เมื่อทำบาป บาปก็ไม่เป็นอันทำ.

³⁵ นตถิกวา³⁵ หมายถึงผู้มีลัทธิว่า ทานที่ให้แล้วย่อมไม่มีผล.

³⁶ ดูรายละเอียดในมหาจิตตาริสกสูตร พระสูตรต้นตปิฎก ฉบับมหาจุฬาฯ (ไทย) 14/140,143/180,183.

³⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, หน้า 523-524.

(ว.วชิรเมธี) กล่าวว่า “มนุษย์ไม่มีศีลจะกลายเป็นมนุษย์ที่น่ากลัวที่สุดในโลก”³⁸ บุคคลไม่มีศีล ไม่มีจริยธรรม ไม่มีจรรยาบรรณ จึงก่อความเดือดร้อน ก่อการเบียดเบียน ดังที่เห็นเป็นข่าวพาดหัวที่เห็นได้ทุกวันและทุกด้าน

ในยุคปัจจุบันแม้ได้มีการกำหนดมาตรฐานวิชาชีพซึ่งรวมทั้งจริยธรรมวิชาชีพขึ้น แต่จากงานวิจัยที่ได้ยกมาแสดงไว้แล้วข้างต้น พบว่ามีคนไทยบางส่วนที่ไม่สนใจจริยธรรมหรือส่วนที่เป็นจรรยาบรรณวิชาชีพ และเสนอความเห็นว่าการปลูกฝังอย่างจริงจัง สร้างภูมิคุ้มกันทางจริยธรรมโดยบรรจุไว้ในหลักสูตรของการศึกษากลับได้ว่า ปัญหาที่พบได้จากผู้ประกอบวิชาชีพ คือ การไม่ปฏิบัติตามจรรยาบรรณวิชาชีพของผู้ประกอบวิชาชีพ ทำให้เสื่อมเสียต่อผู้ร่วมประกอบวิชาชีพ รวมไปถึงความเดือดร้อนของผู้ซื้อสินค้าหรือบริการจากผู้ประกอบวิชาชีพนั้นๆ ด้วย หากผู้ประกอบวิชาชีพนำหลักพุทธจริยศาสตร์มาใช้ในการดำเนินชีวิตและประกอบวิชาชีพ โดยมีความเข้าใจความจริงของชีวิต 4 ประการ คือ อริยสัจ 4 พร้อมทั้งปฏิบัติตามทางสายกลาง ไม่สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง คือ ตึงเกินไป หรือหย่อนเกินไป อันหมายถึง การมีความรู้ มีความเชื่อถูกต้องในเหตุของการกระทำและผลของการกระทำและพิจารณาโดยรอบทั้ง 8 ด้าน ซึ่งครอบคลุมทั้งกาย วาจา ใจ หรือนำ**ธรรมจริยา** คือธรรมที่เหมาะสมสำหรับมนุษย์ชนทั่วไปมาปฏิบัติ ระลึกหน้าที่ของตนต่อทิศทั้ง 6 หรือลึกไปกว่านั้นคือการเข้าใจการเข้าไปยึดถือตน ดังท่านพุทธทาสกล่าวว่า “อิตตา แปลว่า ตัวตนนี้ เป็นสิ่งที่มีได้มีอยู่จริง... แต่แล้วก็มีสำคัญตรงที่ว่า ความรักเสมอด้วยตนไม่มี มันจึงกลายเป็นเรื่องของอวิชา... มันเป็นเรื่องความโง่กระทำ มันจึงกระทำได้มากคือรักได้มากจนไม่มีความรักอื่นเสมอ”³⁹ การปฏิบัติตามจรรยาบรรณวิชาชีพจึงอาจกลายเป็นเรื่องง่ายเมื่อพุทธจริยศาสตร์เข้าไปถึงระดับมโนธรรม ความสำนึกดี – ชั่ว โดยไม่ต้องมีใครบังคับหรือขอร้อง

โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรการอบรมและกระบวนการแนวจิตตปัญญาศึกษาของศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม) ได้มุ่งมองสำคัญประการหนึ่งว่า “...การตระหนักถึงเป้าหมายในการพัฒนาภายใน และการเลือกใช้รูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมกับสถานะของผู้ร่วมเรียนรู้ในกระบวนการอบรมคือหัวใจของกระบวนการอบรม” และ“ไม่มีกระบวนการใดที่สามารถเปลี่ยนแปลงคนได้ มีเพียงกระบวนการที่สร้างเงื่อนไข เอื้อให้เกิด หรือจุดประกายให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะเปลี่ยนแปลงขึ้นเท่านั้น เพราะกระบวนการแห่งการเปลี่ยนแปลงเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและจะเกิดขึ้นได้ด้วยการกระทำของตัวผู้เปลี่ยนแปลงเองแต่ผู้เดียว”⁴⁰

³⁸ พระมหาจุฑาชัย (ว.วชิรเมธี), **ศีลความปกติของมนุษย์**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.youtube.com/watch?v=k2hTGvyeExo>. [20 มี.ค. 2560].

³⁹ พุทธทาสภิกขุ, **ความสุขที่แท้**, พิมพ์ครั้งที่ -, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2543), หน้า 147.

⁴⁰ โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรการอบรมและกระบวนการแนวจิตตปัญญาศึกษา, **ชุดความรู้การอบรมกระบวนการแนวจิตตปัญญาศึกษาเล่ม 4 งาน พลังกลุ่ม และความสุข**, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพฯ: บริษัท พรักหวานกราฟฟิค จำกัด, 2551), หน้า (4), 13-16.

สรุป

เมื่องาน การประกอบอาชีพ เกิดขึ้นจากความโลภ ตีใจและต้องการเสพ การทำอาชีพและวิชาชีพจึงได้เกิดขึ้นและมีพัฒนาการเรื่อยมา ทั้งนี้เพื่อตอบสนองต่อความต้องการความสุขของมนุษย์ ผู้ประกอบอาชีพหรือวิชาชีพเองต่างอยู่ใน 2 ฐานะคือ ในฐานะผู้จัดหาและให้สินค้าหรือบริการ ในขณะเดียวกันก็อยู่ในฐานะของผู้บริโภคสินค้าและบริการด้วย แต่มีข้อพิจารณาว่าจุดสมดุลระหว่างฐานะทั้ง 2 ของแต่ละบุคคลนี้เป็นเช่นไร ในยุคปัจจุบัน เราอาจพบว่ามีความไม่สมดุลอยู่มาก เกิดการรบกวนทรัพยากรไว้ที่คนไม่กี่คน (คนส่วนน้อยของประเทศ) ขณะที่บางส่วนมีทรัพยากรไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ซึ่งการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่สมดุลย่อมก่อให้เกิดทุกข์โทษต่อสังคมตลอดไปถึงโลก เกิดการเบียดเบียนให้ทุกข์แก่กันและกันเป็นวงจรที่หนีไม่พ้น หลบเลี่ยงไม่ได้ ผู้ประกอบอาชีพหรือวิชาชีพไม่ว่าเป็นคนส่วนน้อยหรือคนส่วนใหญ่ของประเทศ จึงควรรหาจุดสมดุลและเข้าใจ-วางใจในการประกอบอาชีพหรือวิชาชีพ พอสรุปได้ว่า

1) ในการประกอบอาชีพในปัจจุบัน ควรนำพุทธจริยศาสตร์มาใช้ในการพิจารณาหาจุดสมดุลในการทำอาชีพและดำเนินชีวิต ได้แก่ หลักสัมมาอาชีพะ คือ ความถูกต้องในด้านการเลี้ยงชีวิต การไม่ประกอบอาชีพเบียดเบียนผู้อื่น โดยเฉพาะอาชีพไม่ชอบธรรม เช่น ค้าอาวุธ ค้ามนุษย์ ค้าสัตว์เป็น คำน้ำเมา ค้ายาพิษ การละเมิดอาชีวะ คือ การพูดหลอกลวง การเลียบเคียง การหวานล่อม การพูดและเลื่อม การใช้ลามต่อลาม หลักทางสายกลาง คือ ไม่สุดโต่งไปในการแสวงหาทรัพย์ ไม่สุดโต่งไปในการใช้จ่ายทรัพย์ นำหลักธรรมจริยาที่จัดเป็นหลักความประพฤติปฏิบัติในระดับที่เหมาะสมสำหรับมนุษย์ชนทั่วไปมาใช้พิจารณาและดำเนินชีวิต เพื่อให้เกิดสมดุลด้านกาย วาจาและจิตใจ

2) พุทธจริยศาสตร์สามารถช่วยเหลือ สนับสนุนให้เกิดการเข้าใจและวางใจในการประกอบอาชีพ จากพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนที่ต้องการความสุข ดังนั้น การทำอาชีพ การดำเนินชีวิต การประพฤติปฏิบัติ ตลอดจนจริยธรรมในวิชาชีพก็เป็นไปเพื่อความสุข เป็นทางของโลกหรือโลกียะ ขณะที่การประพฤติปฏิบัติทางพระพุทธานุสา มุ่งสู่ความพ้นจากโลกหรือเรียกว่าโลกุตระ ต่างมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือความสุข แตกต่างกันเพียงความสุขที่เกิดจากการยึดถือมากหรือน้อย ทรัพยากรหนึ่งชิ้นมีค่าไม่เพียงพอสำหรับคนหลายคนเมื่อต้องการ “เอา” แต่ทรัพยากรหนึ่งชิ้นมีค่าเพียงพอสำหรับคนหลายคนเมื่อต้องการ “ให้” ความสอดคล้องกันของปรัชญาในทฤษฎีปรตถนิยมกับพุทธศาสนาในการศึกษาจริยศาสตร์นี้ พบว่า ทางพระพุทธานุสาให้ความหมายของ ปรตถปฏิบัติ ว่า “การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นพุทธคุณอย่างหนึ่ง คือ การทรงบำเพ็ญพุทธกิจเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย เป็นที่พึ่งของชาวโลก ซึ่งสำเร็จด้วยพระมหากรุณาคุณเป็นสำคัญ”⁴¹

จึงพบว่ามีตัวอย่างที่เห็นได้ พิสูจน์ได้ คือ พระมหากรุณาคุณของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงธรรม ไม่เว้นเฉพาะแก่พุทธศาสนิกชนแต่รวมชนทุกชาติ ชั้น ภาษา ที่สามารถศึกษา เข้าถึงและนำคำสอนของพระพุทธองค์ไปใช้ในการทำอาชีพและดำเนินชีวิตได้ การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นที่เกิดร่วมยุคร่วมสมัยที่เห็นได้อย่างชัดเจนในยุคปัจจุบัน และเป็นต้นแบบแก่บุคคลทั่วโลก ดังเช่นในหลวงรัชกาลที่ ๙ ของประเทศไทยเอง ถึงแม้อาชีพหรือวิชาชีพควรจัดว่าเป็นสัมมาอาชีพะ และจริยธรรมวิชาชีพก็มีความสอดคล้องกับพุทธจริยศาสตร์ในแง่ของทฤษฎี

⁴¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 208.

แต่ความรู้ความเข้าใจถึงเจตนา การนำมาประพฤติปฏิบัติและผลจากการปฏิบัติ จะเป็นตัวชี้วัดว่าอาชีพหรือวิชาชีพนั้นๆ ยังประกอบด้วยจริยธรรมวิชาชีพอยู่หรือไม่

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กิริติ บุญเจือ. (2551). **คู่มือจริยศาสตร์ตามหลักวิชาการสากล**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เซ็น ปรีนตัง.

โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรการอบรมและกระบวนการแนวจิตตปัญญาศึกษา. (2551). **ชุดความรู้การอบรมกระบวนการแนวจิตตปัญญาศึกษาเล่ม 4 งาน พลังกลุ่ม และความสุข**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท พรักหวานกราฟฟิค จำกัด.

นวม สงวนทรัพย์. (2543). **พุทธจริยา**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

บุญมี แท่นแก้ว. (2546). **ความจริงของชีวิต (Meaning of Life)**, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. (2548). “วิทยาศาสตร์ในทัศนะพระพุทธศาสนา” . ใน

พระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่. รวบรวมโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) . (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 28. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.

_____. (2559). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 45. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.

พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา (วันจันทร์). (2544). **พุทธปรัชญา สาระและพัฒนาการ**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. (2543). **ความสุขที่แท้**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.

_____. (2539). **พุทธจริยา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิทย์ วิศทเวทย์. (2532). **จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.

จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (ม.ป.ป.). **พุทธจริยธรรมกับการพัฒนานักพัฒนาสังคม**. เข้าถึงเมื่อ 12 มีนาคม 2560.

เข้าถึงได้จาก http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=698&articlegroup_id=150

ปกรณ สันต์สุริยา. (ม.ป.ป.). **จริยศาสตร์ ETHICS**. เข้าถึงเมื่อ 31 มีนาคม 2560. เข้าถึงได้จาก

<https://dharmada.wordpress.com/philosophyreligion/ปรัชญาสาขาต่างๆ/ปรัชญาบริสุทธิ์-pure-philosophy/จริยศาสตร์/>

- _____. (ม.ป.ป.). สารานุกรมปรัชญาออนไลน์สังเขป : **กลุ่มทฤษฎีจริยศาสตร์ที่เน้นพิจารณาผลการกระทำ / อันติวิทยาConsequentialism / Teleology**. เข้าถึงเมื่อ 20 มีนาคม 2560. เข้าถึงได้จาก <http://www.parst.or.th/philospedia/consequentialism.html>
- _____. (ม.ป.ป.). สารานุกรมปรัชญาออนไลน์สังเขป : **ศาสนากับจริยธรรม**. เข้าถึงเมื่อ 20 มีนาคม 2560. เข้าถึงได้จาก <http://www.parst.or.th/philospedia/ReligionandMorality.html>
- _____. (ม.ป.ป.). สารานุกรมปรัชญาออนไลน์สังเขป : **อภิจริยศาสตร์**. เข้าถึงเมื่อ 15 มีนาคม 2560. เข้าถึงได้จาก <http://www.parst.or.th/philospedia/metaethics.html>
- _____. (ม.ป.ป.). สารานุกรมปรัชญาออนไลน์สังเขป : **อัตนิยมและปรตถนิยม**. เข้าถึงเมื่อ 15 มีนาคม 2560. เข้าถึงได้จาก <http://www.parst.or.th/philospedia/Egoism%20and%20Altruism.html>
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2530). **จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**. เข้าถึงเมื่อ 17 มีนาคม 2560. เข้าถึงได้จาก http://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/ethics_for_the_young_generation.pdf
- พระมหากฤษณะ ตรุโณ. (2555). “การวิเคราะห์การดำเนินชีวิตของคนไทยในเชิงปรัชญา” . **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์** 8, 3 (กันยายน – ธันวาคม): เข้าถึงเมื่อ 12 มีนาคม 2560. เข้าถึงได้จาก <http://gjn.mcu.ac.th/?p=1707>
- พระมหาพรชัย สิริวิโร. (2559). “พุทธจริยศาสตร์เป็นจริยศาสตร์ประเภทอันติวิทยาหรือกรณีธรรม”. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์** 12, 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม): เข้าถึงเมื่อ 16 มีนาคม 2560. เข้าถึงได้จาก <http://gjn.mcu.ac.th/?p=2593>
- พระมหาวรเดชา อคฺคเตโช (พรหมเสนา). (2553). **พุทธจริยศาสตร์กับสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของมนุษย์**. เข้าถึงเมื่อ 12 มีนาคม 2560. เข้าถึงได้จาก http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=923&articlegroup_id=161
- พระมหาวุฒิชัย (ว.วชิรเมธี). (2557). **ศีลความปกติของมนุษย์**. เข้าถึงเมื่อ 20 มีนาคม 2560. เข้าถึงได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=k2hTGvyeExo>
- พระมหาสมบุรณ์ วุฑฺฒิกโร. (2548). **พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาโสเภณี**. เข้าถึงเมื่อ 12 มีนาคม 2560. เข้าถึงได้จาก http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=434&articlegroup_id=102
- พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์. (2553). **พุทธจริยศาสตร์กับการศึกษา**. เข้าถึงเมื่อ 12 มีนาคม 2560. เข้าถึงได้จาก http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=1058&articlegroup_id=223
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2560). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. เข้าถึงเมื่อ 15 มีนาคม. เข้าถึงได้จาก <http://www.royin.go.th/dictionary/>

วิกิพจนานุกรม พจนานุกรมเสรี. (2560). เข้าถึงเมื่อ 13 มีนาคม. เข้าถึงได้จาก <https://th.wiktionary.org/wiki/>.

สมภาร พรหมทา. (2553). **รากเหง้าเราคือทุกข์**. เข้าถึงเมื่อ 20 มีนาคม 2560. เข้าถึงได้จาก <http://www.ebooks.in.th/14271/>